

ДИПЛОМАТИЧЕСКАТА МИСИЯ И ЕКУМЕНИЧЕСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ НА АПОСТОЛИЧЕСКИЯ ДЕЛЕГАТ АНДЖЕЛО РОНКАЛИ В БЪЛГАРИЯ (1925 – 1934)

Кирил Карталов

Папски комитет на историческите науки

Резюме. Статията разглежда апостолическата мисия на Анджело Ронкали в България, която е важна страница от биографията на личността, избрана за Папа през 1958 г. Благодарение на неговата дейност се правят първите стъпки на промяна чрез обединяването на християнските църкви. Това става чрез трансформация на Вселенската сензитивност, прокарвайки идеята, че младите католици се нуждаят от обединение между Католическата и Православната църква. Дейността на „българския“ Папа първоначално изглежда като временна задача за италианския монсеньор, но впоследствие се превръща в 10-годишно пребиваване в София.

Keywords: History of international relations, Papal diplomacy, History of the Church, History of Bulgaria

С назначението като Апостолически визитатор в България монсеньор Ронкали влиза в дипломатическата кариера на Светия престол, без да разчита на специална подготовка за това. Той не е сред духовниците, формирани се в дипломатическата школа на Светия престол – или Папската академия на знатните духовници, датираща от 1701 г. (понастоящем Папска дипломатическа академия), и се превръща в един от деветте папи на XX век, които произлизат от международните служби на Светия престол. Само трима от папите на това столетие нямат подобна професионална траектория: Св. Пий X (1903 – 1914), Йоан Павел I (26 август – 28 септември 1978) и Блаженият Йоан Павел II (1978 – 2005).

Изглежда като временна мисия, но всъщност това е началото на неговата дипломатическа кариера, която го задържа 10 години в София, отвежда го през 1935 г. в Истанбул и накрая през 1945 г. – в Париж, където управлява престижната нунциатура във Франция. Последното местоназначение обичайно носи на титулярите кардиналска шапка в завършека на тяхната мисия.

Последствията от Първата световна война са съкрушителни за цяла Европа и имат тежък отглас върху положението на Католическата църква в България. Както нунциатурата във Виена, така и Апостолическата делегация в Констан-

тинопол преустановяват вниманието си към развитието на религиозните дела в България тъкмо в момент, когато Католическата църква се нуждае от силно, уверено ръководство, от преустройство и подновяване на своите структури.

През 1921 г. монсеньор Исаяс Пападопулос – съветник на Конгрегацията pro Ecclesia Orientali, е натоварен със задачата да извърши апостолическо посещение in loco с цел преустройство на онази част от католическата общност в България, следваща византийско-славянската канонична традиция. Мерките, които предприема гръцкият духовник в това отношение, не се радват на дълготраен ефект, но отварят път за последващи проучвателни визити.

Между април 1923 г. и април 1924 г. продължително пътуване из района на монсеньор Йожен Тисеран (една от значимите фигури в модернизирването на Ватиканската апостолическа библиотека през годините 1908 – 1936) и на отец Кирил Королевский (привилегирован съветник по решенията на Светия престол за източното християнство) донася на Рим важни сведения относно битието на католиците, следващи източния канон, и относно необходимостта от преустройство в действащата йерархия на местно ниво. През август 1924 г., по нареждане на папа Пий XI и с поддръжката на Източната конгрегация, Королевский е натоварен със задачата отново да отпътува за България, където отблизо да следи и да затвърди наблюденията върху състоянието на Католическата църква в страната, спазваща единия и другия канон. Именно така – по дирята на посещенията с наблюдателна цел, се стига до решението в България да бъде изпратен Апостолически визитатор, с официалната мисия да сътрудничи за хармонизиране на съжителството на различните религиозни общности и да помогне за изглаждане на различията между католиците, следващи византийската традиция, и онези, следващи латинската.

Вечерта на 17 февруари 1925 г., дон Анджело Джузепе Ронкали – четиридесет и четири годишен свещеник от Бергамо, уважаван и познат в римските църковни среди още от времето на своето студентство в Папския Латерански университет, където получава бакалавърска степен (на 25 юни 1901 г.), магистърска степен (на 25 юни 1903 г.) и докторска степен по

богословие (на 13 юли 1904 г.), е повикан на среща от Ватиканския държавния секретар кардинал Пиетро Гаспари. От името на папата Ронкали е натоварен с двойната задача да въздвори ред в сложната обстановка на българската католическа реалност и да установи връзка с управляващите в страната.

Назначението за Апостолическата визита съвпада с ръкополагането му за епископ – ръкополагане, за което Ронкали бива лично известен от папа Пий XI, за да предпази бъдещия визитатор от трудностите с местните епископи, препречили се на Акиле Рати по време на дипломатическата му мисия в Полша между 1918 г. и 1921 г., когато определени членове на Полската епископска конференция оспорват присъствието на нунций, лишен по онова време от епископски сан.

След ръкополагането си за епископ на 19 март 1925 г. в църквата „Сан Карло ал Корсо“ в Рим от кардинал Джовани Тачи – секретар на Конгрегацията *pro Ecclesia Orientali*, Ронкали обобщава своята мисия със следните думи: „Църквата пожела от мен да бъда епископ, за да ме изпрати в България и там, в качеството на Апостолически визитатор, да служи в името на мира“⁽¹⁾.

Мисията, която получава – да следи за ситуацията на място, да информира и да работи за утвърждаването на католицизма от името на Светия престол, първоначално е с временен характер. Идеята за нея е част от цялостната визия на Пий XI, насочена към възраждане на католическата традиция на Изток – както славянската, така и тази в средиземноморския свят.

Преди да отпътува от Рим, монсеньор Ронкали получава ясни напътствия от Конгрегацията за Източните църкви. Според връчените указания с дата 3 април 1925 г.⁽²⁾ неговата задача се състои в следното:

- да разпростира престижа на католическата институция по цялата територия на България в съответствие с делата на вярващите от източен обред, както и на тези от латински обред;
- да установява и подхранва добри лични отношения с представителите на гражданската и политическата власт на българска територия;
- да се грижи по принцип за уредбата, поддържането и подхранването на католическите интереси както на църковно (институционално), така и на общо религиозно ниво;
- да бъде стимул за старанието на местното духовенство и на мисионерите;
- да подпомага материално и морално да насърчава католическия вестник *Истина* и като цяло качествения печат;
- да се погрижи за избора на епископ за българите униати;
- при необходимост, да се погрижи за ново седалище на епископа в София от източен обред.

Сред указанията, освен принципните за всеки папски представител задачи, са изброени и специфични за конкретния тип мисия:

- създаване на образователен център, предназначен първоначално за гимназиална подготовка на млади кадри;

- да следи движението на католическите бежанци;
- особено да следи за материалното и духовното възстановяване и благополучие на сестрите евхаристинки в София, като положи усилия да им осигури нов жилищен център, където спокойно и благоприятно да се развиват;
- да се заеме с уредбата на църковната собственост;
- последно – да даде тласък на католическата мисия, ангажирана с арменските бежанци имигранти в България.

Монсеньор Ронкали пристига в София на 25 април 1925 г., а датата 30 април би могла да се счита за начало на неговата официалната дипломатическа дейност като Апостолически визитатор в България³⁾. Именно на тази дата, удостоен „с голяма почест“⁴⁾, той е приет от цар Борис III. Двамата провеждат много сърдечен и словоохотлив разговор, продължил час и половина. Това е първата среща сред многото последвали я (духовникът поддържа контакт с царя през цялото време на пребиваването си в България, а и след това), които оставят в сърцето на Апостолическия визитатор „много приятно впечатление“: „Царят бе в цивилно облекло: спретнат, елегантен, много любезен“⁵⁾.

Монсеньор Ронкали информира монарха за същността и целите на Апостолическата визита; разяснява му мотивите, подтикнали папата да предприеме това начинание: пояснява за религиозния характер на мисията, изтъква желанието – водещ критерий – всичко да бъде изпълнявано с благост и търпение, а не чрез силата на властта, отделя внимание на някои специфични въпроси, като подготовката по официалното назначение на епископа, устройването на църквата, подготовката на бъдещите свещеници.

„Ще кажа – приключва Ронкали разказа си за това посещение, – че досегът с този млад цар – образован, разумен, извънредно благ и фин – буди в сърцето възхита и симпатия, граничеща с умиление“⁶⁾.

В течение на шест години визитаторът развива активна дейност, опознавайки много отблизко България и предимно католическите общности, състоящи се от около 35 000 миряни, мнозинството от които спазват латински обред и са в контакт с дипломатическите служби на западните сили (главно френски), и едно „униатско“ малцинство, гледано не особено доброжелателно както от латинските, така и от източноправославните вероизповедания. Монсеньор Ронкали е поразен при своите първи посещения от окаяното равнище на църковната дейност в България и от бедността на страната като цяло. Това го подтиква да поеме грижата както за отделни човешки съдби, така и да вземе активно участие по време на голямото земетресение от 14 април 1928 г., което го сварва рамо до рамо с бедстващите, създавайки „трапезарии на папата“ в помощ на католици и православни.

На 16 октомври 1931 г. монсеньор Ронкали е официално назначен за Апостолически делегат. Той става постоянен представител на Светия престол в България, без обаче длъжността му да има дипломатически характер, както е длъжността Апостолически нунций, акредитиран към държавата⁷⁾. С други думи, новата по-

Шумен, България. Трапезарии на Папата

зиция не предоставя на духовника положение на „пълноценен“ дипломат и той не ще се издигне до поста „посланик“ на Светия престол в България.

За това известие монсеньор Ронкали споделя – с неизменната, вродена (и калена) способност на реализъм, прецизност и безмерен оптимизъм – и в частната си кореспонденция. Ето какво пише на отец Изидор Делин: „След престой от седем години в България със задоволство установявам, че се извървя немалък път, че много от съществувалите преди предразсъдъци се стопиха, други са на път да се стопят“⁽⁸⁾.

Най-известният епизод от българския период на Ронкали е „инцидентът“ във връзка с царската сватба между цар Борис III и принцеса Йоанна Савойска, дъщеря на италианския крал Виктор Емануил III. Бракът щял да свърже българското царско семейство с рода Савоя и същевременно да извиси и укрепи отношенията между България и Италия.

При царското бракосъчетание възниква проблем, свързан с вероизповедната принадлежност. Светият престол, за да даде разрешение за сключване на брак на католическа принцеса с православен, изисква от последния задължение да кръсти и възпита децата си във вярата на Римската църква. Това би влязло в противоречие с волята на православната църква и с българското обществено мнение. Най-голямата пречка в дадения случай е чл. 38 от Кон-

ституцията, според който: „Българският Княз и потомството му не могат да изповядват никоя друга вяра, освен Православиято“. Оттук следват още редица спорни проблеми и неудържани ангажименти.

Ронкали поема мисията да посредничи между папа Пий XI и българския монарх. Светият престол нямал никакво намерение да отстъпва и преди всичко да се отказва от задължението да кръщава и възпитава в католическата вяра децата от смесен брак.

Като католичка, принцеса Йоанна поема отговорността да се погрижи с бъдещия си съпруг да бъдат изрядни пред папата. На 12 октомври 1930 г. тя му отправя писмено два въпроса. С първия изисква освобождаване от забраната за смесена религия (*mixtae religionis*), като дава заедно със съпруга си предвидените в каноните 1061 и 1062 гаранции. С втория заявява желание църковната церемония да бъде извършена в папската базилика в Асизи, където е положен гробът на нейната родоначалничка Мария Аполония Савойска.

Съответните формални уверения са набавени и Пий XI разрешава освобождаването от *mixtae religionis* с два документа, подписани от Ватиканския държавен секретар.

На 25 октомври 1930 г. Йоанна и Борис сключват католически брак в базиликата „Св. Франциск“ в Асизи. Царят изглежда да приема позицията на Светия престол, но настоява обредът на коронясването да стане в София. Едва завърнала се в българската столица, на 30 октомври царската двойка получава не само православната благословия с обряда на инкоронация. Бракосъчетанието фактически се дублира в Православната църква, което анулира задължението, поето от цар Борис малко преди това. Пий XI протестира против това самоволие. Бракът между царските особи се превръща в държавен въпрос, който разклаща отношенията между Ватикана и България и предизвиква крайно деликатна ситуация в дипломатически план. Стига се дотам да се мисли, че той прикрива „въображаем ватикански план за *завръщане* на България към Римската църква по династичен път“, а нейното политическо значение надхвърля полето на амбиции на италианския фашизъм спрямо България и засяга генерално равновесието в отношенията между Италия и европейските сили, заинтересовани от преразпределяне на влиянието на Балканите.

Вторият неприятен инцидент става при раждането на първородната Мария Луиза. Ронкали припомня, че трябва да бъде извършено католическо кръщение според поетите договорености в момента на бракосъчетанието. Но малката княгиня е кръстена два дни след раждането от митрополит Стефан в православната вяра с кръстник председателят на Народното събрание Александър Малинов. Стига се до открит сблъсък между Апостолическия делегат, който протестира в името на поетите от цар Борис задължения, и българската преса, която се застъпва за православно вероизповедание на царското семейство.

Екуменизъм

Българското десетилетие на монсеньор Ронкали съставлява важен епизод от житейската траектория на личността, която – избрана за папа през 1958 г. – се оказва призвана да направи важна крачка по пътя към обединението на християнските църкви. Именно по време на неговия понтификат екуменическата чувствителност придобива осезаеми размери.

Годишите, прекарани от Ронкали в България, са и години, в които близостта с православните християни засилва у него желанието за единство на християните. Ронкали взима присърце нуждата от връзка между католици и православни. На 31 май 1925 г. монсеньор Ронкали отслужва тържествена архиерейска служба за Петдесетница в катедралата „Св. Йосиф“ в София. Това е неговият първи „Великден на розите“, който „насочва миряния дух към рождението на църквата“⁽⁹⁾. Ето какво казва в края на своята първа проповед в България: „Божията любов, изляна в сърцата ни (Рим. 5:5), днес повече отвсякога ме приканва да се обърна към вас. Позволете ми да поднеса двойния плод на днешния празник и на православните ни братя, отделени от нас заради различен обред, но с нас единени заради общото обожание към Отеца, Сина и Светия Дух“⁽¹⁰⁾.

Цитираният откъс е важен от гледна точка на лексиката, която употребява Ронкали: за първи път на публично място той използва израза „отделени братя“ (*fratres seiuncti*), а не обичайното за епохата понятие „схизматици“. *Seiuncti* (или отделеност) е състояние, което не пречи на съществуването на братство между едните и другите. Наблюдава се завръщане към идеята за християнско братство: разделението е от Рим, не от Христос (идеята за *communio* се превръща в основна за Втория ватикански събор и по-специално за Декрета за екуменизма *Unitatis Redintegratio*, обнародван на 21 ноември 1964 г. от папа Павел VI).

Тази нагласа прозира и в поздравителното послание до Пленарния събор на българските православни епископи, изпратено на 23 декември 1927 г., в което Апостолическият визитатор изразява пожеланието: „Духът Божий да благослови с ползотворност заседанията на събора и произтичащите решения за слава и утвърждение на царството Христово, за освещението на душите, за благого на тази прекрасна страна“⁽¹¹⁾.

Ето как, с този си подход, който се основава на зачитане и братско отношение, Ронкали постига важно теологическо утвърждение за приноса на православната църква като проводник за утвърждаване на „царството Христово“ и за „освещението“ на душите. Благодарствената реакция от страна на православната съборна епископска асамблея за проявеното отношение, разбира се, е по-хладна в сравнение с думите на папския представител.

Съвсем основателно е да се каже, че още с началото на мандата в България основните линии на църковно отношение към „отделените братя“ са поставени и обособени. Значимо в този смисъл е небезизвестното писмо до един млад православен българин⁽¹²⁾, който желае да се образова в католиче-

ско учреждение и впоследствие да премине в лоното на католицизма. В отговор монсеньор Ронкали приканва младежа да оползотвори с труд и учение престоя си в православната семинария и подчертава, че такова е личното му принципно отношение към всички младежи, които са се обръщали към него с подобна молба; и пояснява мотивацията си: първо изтъква обединяващото между двете църкви (тайнство и евхаристия); после пояснява, че причините за разкола се коренят в отминала древна история, чиито главни действащи лица отдавна не са сред живите и чиито корени чезнат назад в миналото. Той вярва в това, че православните църкви са същностни за християнската реалност, която следва да се зачита и познава. Този е пътят, по който единението може да бъде постигнато, макар да не се знае кога, и той минава през приемането и зачитането на другия като християнин и на църквата му като християнска.

Тук не става дума само за лексика (както пише по този повод и проф. Валерия Мартано в свой труд), а за убеждение, за духовна увереност, която Ронкали никога няма да изостави. Желанието му, преди всичко друго, е да постигне не толкова институционално преобразяване, колкото чувство за единение в сърцата на християните.

През втората половина на 1934 г. монсеньор Ронкали научава, че предстои да напусне България и да бъде преместен в Истанбул. Натрупаният опит и познанията, които успява да завоюва за десетгодишния си престой на българска земя, го превръщат в предпочитан събеседник по „източните“ въпроси. Това продължава и след неговия престой на Изток. Назначението за Апостолически делегат в Турция става факт на 21 ноември, но за него се знае далеч преди това в средите на Римската курия. Ето какво четем в писмо на папския дипломат до епископа на София и Филипопол монсеньор Пеев от 19 декември 1934 г.: „Ще Ви призная, че съм много чувствителен (макар външно да се старая да не го показвам): страдам заради раздялата със страна, в която всички се отнесоха добре с мен и в която оставям толкова скъпи за мен места и хора. Слава на Бога, не отнасям със себе си на заминаване болезнени спомени от тези 10 години, прекарани в България, и мисълта за нея ще ми носи винаги истинска, неподправена радост. Имаше и тъжни моменти, вярно, но и на тях гледам с чувство за изпълнен дълг, с мисъл за истината, която отстоявах пред всички... Прокарах първата бразда и това наистина ми носи утеха. Този, който дойде след мен и заеме мястото ми, може да се справи по-добре, да пожъне по-богатата реколта. На мен ми стига да знам, че след себе си не оставям нито смут, нито нещо, носещо огорчение поради неизпълнен служебен дълг. За всичко, което съм пропуснал да направя – за повечето, което съм могъл да сторя, или за по-малкото: моля Бог да ми прости“¹³.

Последните дни в София носят на Ронкали много утеха. Ето какво Апостолическият делегат споделя на родителите си: „Отидох да се сбогувам с цар Борис и царица Йоанна и всеки от тях ме задържа повече от час. А вечерта

Посещение на Папа Ронкали в Люлин

преди заминаване настояха да ги посетя за обяд [...] във вилата им във Врана. Това бе последната ми вечер в България – незабравима, наистина! [...]

Царят ми подари свой портрет със сребърна рамка, един хубав кръст от Атон, който някакъв архимандрит му дал за спомен, докато бил още принц, и отличие с най-висока степен, както се прави с височайши особи. Всички тези жестове разкриват благородното му отношение към мен и това на царицата, която, като всяка жена, се просълзи; тя бе пълна с благи думи за мен. Другите българи също проявиха голяма добронамереност: всички, без изключения. Когато отпътувах [...] валеше сняг, а сцената, която се разигра на гарата пред очите ми, бе завладяваща, трогателна. Но стига толкова: напуснах България с радостно сърце, че съм дал 10 години от живота си за благото на тези души¹⁴.

БЕЛЕЖКИ

1. „Много са сътресенията, които сигурно ме чакат по пътя ми. С Бога напред, чувствам се готов за всичко. Не търся, не желая прослава на тоя свят; очаквам голяма прослава на другия свят“. *Giornale dell'Anima*, 13 – 17 март 1925 г., с. 297 – 298.
2. „Istruzioni per l'Illmo e Revmo Mons. Visitatore Apostolico della Bulgaria“, Roma, 3 aprile 1925, in ASV, Arch. Deleg. Bulgaria, b. 2, fasc. 1, ff. 8r-10v.
3. Вж. Napolitano, *L'Oriente cristiano visto da Sofia*, in *Santa Sede ed Europa centro-orientale tra le due guerre mondiali*, op. cit. p. 63.

4. Вж. Ронкали до Тачи, София, 4 май 1925 г., ACO, Oriente, Deleg. Ap. di Bulgaria, fasc. 177/81 „S. E. R. Mons. Angelo Roncalli in Bulgaria: Fotocopie delle sue lettere e di altri documenti relativi alla sua missione in Bulgaria“, prot. 884/28, doc. 1; Ронкали до Гаспари, 5 май 1925 г., AA.EE.SS., Bulgaria, Pos. 10 P.O., fasc. 5, f. 10r.
5. Бележки и предложения № I, София, 19 май 1925 г., *op. cit.*
6. *Ibid.*
7. Вж. *infra*.
8. Ронкали до Делин, София, 25 ноември 1931 г., ASV, Arch. Deleg. Bulgaria, b. 3, fasc. 1, f. 78v.
9. Текстът на проповедта се намира в *Obbedienza e pace*, Appendice documentaria. Omelie e discorsi 1925 – 1934, doc. 1.
10. Вж. *Obbedienza e pace*, Appendice documentaria. Omelie e discorsi 1925 – 1934, doc. 1.
11. Приложение към доклада на Ронкали до Синчеро, София, 25 декември 1927 г., ACO, Oriente, Deleg. Ap. di Bulgaria, fasc. 177/81 „S. E. R. Mons. Angelo Roncalli in Bulgaria: Fotocopie delle sue lettere e di altri documenti relativi alla sua missione in Bulgaria“, prot. 63/28, doc. 3.
12. Ронкали до Морчевки, София, 27 юли 1926 г., ASV, Arch. Deleg. Bulgaria, b. 28, fasc. 6, f. 190r.
13. Ронкали до Пеев, София, 19 декември 1934 г., ASV, Arch. Deleg. Bulgaria, b. 11, fasc. 2, f. 141rv
14. До родителите, Истанбул, 8 януари 1935 г., *Lettere ai familiari*, p. 331 – 332.

THE DIPLOMATIC MISSION AND ECUMENICAL RELATIONSHIPS OF APOSTOLIC DELEGATE ANGELO RONCALLI IN BULGARIA (1925 – 1934)

Abstract. The article focuses on the apostolic mission of Mgr. Roncalli in Bulgaria – important chapter in the biography of the man elected Pope in 1958 who was able to lead the first steps of change in bringing together Christian churches. This was worth the transformation of the ecumenical sensibility bringing the young catholic to perceive the need of Christian union between Catholics and Orthodoxy. At first, it seemed a temporary mission assigned to the Italian Mgr., but it actually turned in his 10 years' residence in Sofia.

Dr. Kiril Plamen Kartaloff, Ph.D.

✉ Pontifical Committee of Historical Sciences
Piazza Pio XII, 3
00120 Città del Vaticano
E-mail: kirilplamen.kartaloff@unicatt.it